

ХРИСТИЯНСТВО ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

На нашу думку, дослідження ролі християнства у формуванні духовної культури Київської Русі є важливим для виявлення особливостей становлення вітчизняних духовних цінностей. Усвідомлюючи це, до означеної тематики звертається багато дослідників (А.П.Голуб, Н.С.Жиртуєва, В.Ю.Кушаков, Н.В.Наумова, В.В.Патерикіна, Т.Г.Горбаченко, Н.В.Верещагіна, та ін.), та проблема залишається актуальною, адже стосується напрямку історико-філософських досліджень, специфіка яких завжди передбачає наявність елемента новизни.

Зокрема, запровадження християнства зробило можливим долучення до досягнень світової культури. Інтенсивні контакти з Візантією, Болгарією дали змогу використовувати як джерело розвитку філософської думки здобутки античної і візантійської філософії, що переважали на той час. Як влучно зауважує В.С.Горський, християнство виступає у функції своєрідного каталізатора процесу, який супроводжував засвоєння світових ідейних надбань у культурі Київської Русі [3].

Цей період є таким, коли складається традиція української філософської думки. Саме вона, починаючи з XI ст., і надалі визначає специфіку філософського мислення українського народу. Нагадаємо, що витокami його є ідеї давньогрецьких мислителів, переосмислені візантійською християнською філософією, а також – надбання філософського напрямку вітчизняної культури, в якій збереглися міфологічні уявлення східних слов'ян.

Вивчаючи особливості культурних феноменів Київської Русі, важливо дослідити вплив на них історичного факту впровадження християнства. Відомо, що воно, перебуваючи вже в якості державної релігії, порівняно тривалий час існувало як віра приватна; язичництво ж, в свою чергу, мало статус віри таємної, укладу якої було збережено переважно завдяки сімейним традиціям простого люду. В ситуації двовір'я християнство ніби надбудовується над язичництвом.

Отже, культура Київської Русі періоду утвердження християнського світогляду характеризується суперечливим поєднанням язичницьких і християнських традицій. Взагалі, головна причина того, що позацерковне

середовище на Русі першопочатково сприймало монотеїзм у біблійній формі, полягає у змістовій близькості релігійно-світоглядних принципів старозаповітної системи і слов'яно-руського язичництва.

Під впливом язичницької етики древньоруська людина інакше осмислює і саму християнську добродетель: добродетелью вона визнає не того, хто проводить час у молитвах, але того, хто добродетельний в житті. “Слово про митарства”, пам'ятник XII ст., відносить до гріховних саме моральні злочини: брехню, наклеп, заздрощі, гнів, гордість, насилля, крадіжництво, немилосердя, блуд, скнарність.

Зазначимо, що українську ментальність дослідники характеризують як емоційну, сердечну, спрямовану на ірраціональне сприйняття світу [5]. Саме зазначені характеристики, в поєднанні з міркуваннями щодо філософування часів Київської Русі як про софійне, „александрійсько-біблійне”, дають можливість схилитись до позицій авторів, які акцентують на природній сумісності української ментальності і вітчизняної культури з візантійською, християнською [7].

Прикметно, що східна патристика, твори Йоана Дамаскіна, Діонісія Ареопагіта, згодом – Мойсея Маймоніда, Григорія Синаїта та Григорія Палами були першими теоретичними джерелами, на базі яких мислителі Київської Русі робили свої філософські узагальнення, свої висновки про Бога, Всесвіт і людину. Серед християнських письменників Сходу надовго утримався еллінський напрямок, що був започаткований Орігеном і Григорієм Ниським, схилиючи до узгодження християнської віри з грецькими філософськими науками.

Великою популярністю серед давньоруського освіченого населення користувалися переклади Івана Золотоустого, який зосереджувався на етико-релігійному змісті Євангелія і був вчителем каритативної любові агапе в її соціальному аспекті (захищав бідних і викривав багатих). Не меншою популярністю користувався Єфрем Сирін. Його поетичні твори пройняті біблійним ліризмом, настроями покаяння. Єфрем Сирін та Іван Золотоуст для руського народу були першими вчителями його християнства.

Безперечним фактом історії культури середньовіччя є взаємодія між філософією і релігією. Між собою їх пов'язує світогляд як форма суспільної самосвідомості і самовизначення людини в світі. Тісний зв'язок зі світоглядом, з одного боку, філософії як форми теоретичного розв'язку світоглядних проблем і

релігії як форми вираження історично визначеного світогляду – з іншого, забезпечує наявність простору взаємодії філософії і релігії. Філософія, першопочатково націлена на теоретичне осмислення світогляду, в горизонт своєї рефлексії безперечно включає всі форми культури даної епохи, в тому числі релігію як відображення (хоча своєрідне) історичної реальності.

Як і будь-яка релігія, християнство у своєму вченні містить два основних компоненти: метафізику як вчення про трансцендентну сутність буття, про світ і сенс буття, і етику як вчення про відношення людини до людини. Співвідношення цих компонентів визначається переважаючою роллю етики, котра накладає рішучий відбиток на характер вчення в цілому. Середньовічну філософську думку можна охарактеризувати як своєрідний тип морально-філософсько-теологічного синкретизму. Це особливо істотно зауважити стосовно культури Київської Русі, яка не знала філософії як самостійної форми знання, на зразок тієї, що знайшла свій розвиток у середньовічній схоластиці. Давньоруська культура розвивається переважно в напрямку не теоретичного пізнання, а духовно-практичного засвоєння світу [2].

Вплив народного світогляду на розуміння християнських віросповідних догматів особливо відмітно виявився в тому, що на Русі одночасно з культом місцевих святих, який склався на ґрунті родо-племінного ідолопоклоніння, першорядного значення набуває культ Богородиці, в основу якого було покладено слов'янські уявлення про благодійну жіночу істоту, праматір слов'янського роду – Рожаницю. Переакцентація релігійного поклоніння з культу Христа на культ Богородиці мала принципові наслідки в розвитку давньоруських духовних ідеалів, тому що Богородиця, на відміну від Христа, який був “спасителем” тільки людської душі, “рятує” весь світ і тим самим робить “тварне буття” співпричетним до святості і небесного блаженства. Природа, взагалі мирське перестає бути джерелом гріха.

Християнство в Київській Русі засвоювалось спочатку переважно збоку своєї зовнішньої обрядовості, оскільки саме останньою характеризується язичницька релігійність [1]. Пізніше, з формуванням церковно-монастирської організації і державної юрисдикції митрополита, на Русь проникають норми візантійського церковного законодавства, але й вони на руському ґрунті набувають змін під впливом місцевого княжого права. Отже, національно-етнічна культура

інтернаціоналізується на основі і в рамках власної традиції. Запозичення може і прискорити становлення цієї традиції, і затримати його, але саме по собі воно ніколи не виступає в “чистому” вигляді, “не створює розриву у живій тканині історичної культури” [4, 31].

Етична платформа християнства являла собою принципово нову доктрину. Християнська діалектика зуміла перенести етичну проблему з царини зовнішніх зв'язків і стосунків до сфери внутрішнього “я” людини. Доти мораль розглядалася як фактор, покликаний регулювати відносини між різними індивідами, долаючи їхню волю в ім'я суспільних потреб та інтересів. Людина як суб'єкт етичних принципів розглядалася у її стосунках з іншими особами. Тепер проблема була сфокусована всередину особистості. На першому плані постали взаємини кожного з самим собою, подолання внутрішньої сваволі.

Прикметним є те, що саме любов до ближнього ставиться на перше місце з-поміж усіх християнських добродійностей. Призначенням людини на землі є активне служіння людям і творення їм добра. Діяльнісне співпереживання розглядалось православною традицією як наслідування особистістю вищих моральних зразків; у ньому варто вбачати прагнення уподібнитися Христу в плані індивідуального земного буття.

Це засвідчується тим, що кожен з прошарків суспільства мав свій перелік необхідних якостей, та спільним для всіх було розуміння “справжнього” життя як діялісно-морального. Воно передбачало максимально можливе виконання людиною свого життєвого призначення, розглядуване як служіння ближньому. Зокрема, прикладом княжого “служіння” можуть бути Володимир і Ярослав. Це яскраво зображено у “Слові про закон і благодать” Іларіона. Перші християнські київські князі – сміливі захисники рідної землі, наставники свого народу, охоронці православної віри. Відносно цього, прикметним є те, що вони не тільки вчать інших добродійному життю, але й самі живуть згідно вимог істини та віри [6]. Щодо аристократичної ідеї честі, то вона завойовувала собі місце при пануванні християнських цінностей візантійського Сходу, а не романського Заходу. У першій половині XII ст. літописи сповнені похвал князям, навіть якщо вони відступалися від своїх законних прав в ім'я збереження миру, принижуючи себе з метою

запобігти кровопролиттю. Все це свідчило про конфлікт між нормами мирської і церковної етики.

Таким чином, на час зародження філософського мислення в культурі Київської Русі світова філософія мала вже понад тисячолітню історію. Могутньою спонукою до створення стимулів, які сприяли б напруженій інтелектуальній праці по осмисленню складного теоретичного матеріалу, виступило християнство. Воно не лише сприяло трансляції на вітчизняний ґрунт здобутків світової філософської думки, а й виконало роль каталізатора, що супроводжував процес осмислення і засвоєння означеної інформації.

Отже, з огляду на духовно-змістовну компоненту, філософська думка домонгольської Русі є адекватним відображенням греко-слов'янського, християнського типу культури з притаманним йому акцентом на проблему “людина-Бог”, крізь призму якої здійснюється осмислення граничних підстав людського існування. З панівною культурою взаємодіють філософські ідеї, що тяжіють до прадавніх, східно-слов'янських міфологічних уявлень.

На нашу думку, історико-філософські дослідження на запропоновану тематику дають змогу не тільки прослідкувати особливості формування вітчизняної ментальності, а й окреслити ряд проблем, що стосуються, зокрема, морально-етичних засад буття людства загалом.

Література:

1. Воробйова І.П. Християнські свята в середньовічному Києві // Український історичний журнал. – 2000. - № 3. – С. 102-111.
2. Горский В.С., Крымский С.Б. Философские идеи в отечественной средневековой культуре // Философские науки. – 1985. - № 5. – С. 91-99.
3. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (сер. XII-сер.XIII ст.) – К.: Наукова думка, 1993. – 164 с.
4. Замалеев А.Ф., Зоц В.А. Мыслители Киевской Руси. – К.: “Вища школа”, 1987. – 182 с.
5. Кульчицький О. Світовідчужання українця // Українська душа. – К.: “Фенікс”, 1992. – 128 с.

6. Лїтопись Нестора со включенїемъ поученїя Владимира Мономаха. – СПб.: Тип.Глазунова, 1903. – 202 с.

7. Экономцев И. Православие, Византия, Россия. – М.: Христ. л-ра, 1992.— 233 с.